

**Ilmiy amaliy
jurnal
№ 7 (9)
2026**

**YANGI
O'ZBEKISTON
IQTISODIYOTI**

“YANGI O‘ZBEKISTON IQTISODIYOTI” *jurnali* 7-son 2026 yil

**O‘ZBEKISTON RESPUBLIKASI
OLIIY TA’LIM, FAN VA INNOVATSIYALAR VAZIRLIGI**

**MIRZO ULUG‘BEK NOMIDAGI
O‘ZBEKISTON MILLIY UNIVERSITETI**

YANGI O‘ZBEKISTON IQTISODIYOTI

7

ISBN 978-9943-5256-3-4

Toshkent – 2026

MUNDARIJA

Umarov A.T. Mintaqalarni barqaror rivojlantirish strategiyasini shakllantirishning konseptual asoslari.....	7
Хошимов П.З., Эгамназарова Г.Ш. Ўзбекистонда атроф-муҳитни муҳофаза қилишнинг иқтисодий ва ҳуқуқий асослари.....	13
Raxmatova F.Y. To‘qimachilik sanoatida yashil investitsiyalar va resurs samaradorligini oshirish yo‘nalishlari.....	19
Ergasheva A.F. Milliy hunarmandchilik brendlarini ilgari surishda raqamli marketing vositalaridan foydalanish.....	22
Rahimova N.A. Inson resurslarini boshqarishda Big Data va HR analitikaning samaradorlikka ta’siri.....	25
Эгамназарова Г.Ш. Аҳоли ўсишининг CO ₂ эмиссияси, ресурслар истеъмоли ва уларнинг иқтисодий барқарорликка таъсири.....	28
Хасанов У.Ю. Кибержиноят рискларини бошқариш амалиётининг концептуал асосларининг ривожланиши.....	33
Алимухамедов Ш.Р. Божхона тўловларини ундиришда божхона қийматини аниқлашнинг ўрни.....	38
Сапаров И.Х. Маҳаллий бюджетлар харажатлари ижросининг самарадорлигини ошириш масалалари (Тошкент вилояти мисолида).....	43
Shaydulov Sh.Sh. Surxondaryo viloyatida elektron tijorat rivojlanishiga ta’sir etuvchi omillar tahlili	57
Abdulkakimov Z.T. Dunyo zargarlik sanoatini rivojlanishining bugunki kundagi xolati.....	60
Ibragimova G.S. Ta’lim sifatini oshirishda boshqaruv tizimining iqtisodiy samaradorligini rivojlantirish.....	65
Davronova N., Abdulkakimov Z.T. Kaydzen konsepsiyasining nazariy va uslubiy asoslari.....	69
Isafov A.T. Fermer xo‘jaliklarida agrosurslardan foydalanish samaradorligini oshirish istiqbollari prognozlash.....	73
Berdimurodov U.S. Agrosanoat majmuasida klaster tizimini tashkil etish va rivojlantirishning iqtisodiy mexanizmlari.....	76
Хусанбоева Т.М. Цели и задачи преподавания экономических дисциплин в системе высшего образования.....	82
Alimov N.H. Global adolat kodeksi va global adolat reytingini (indeksini) joriy qilish yo‘llari.....	86
Umurzaqova I.S. “Investitsiyalar taqsimoti va samaradorlik paradoksi: O‘zbekiston tarmoqlari misolida stoxastik chegara (SFA) va kvadrant tahlili”.....	92
Safarova Y.A. Iqtisodiy o‘shishning infratuzilmaviy omillarining ta’sir mexanizmlarini baholash....	101
Eshqulova N.N. Mamlakat makroiqtisodiy barqarorligini ta’minlashda eksport va importning geografik diversifikatsiyasining ahamiyati.....	108
Nabiyev A.K. O‘zbekistonda raqobatchilik muhitini shakllantirish va monopoliyaga qarshi qonunchilik.....	115
Ketmanov A.M. Kichik biznesni moliyaviy resurslarni shakllantirish yo‘nalishlari.....	121
Мурадов Б.А. Жаҳон мамлакатларида темир йўл транспортини инновацион ривожлантириш тажрибаси.....	125
Jo‘rayeva M.Z. O‘zbekiston mintaqalarida yashil investitsiyalar va barqaror rivojlanish o‘rtasidagi bog‘liqlik tahlili.....	131
Qodirov H.M. Adir hududi ekotizimlarini boshqarishda intensiv sug‘orish tizimini joriy etish.....	136

“YANGI O‘ZBEKISTON IQTISODIYOTI” *jurnali* 7-son 2026 yil

Jo‘rayeva M.A. Kichik biznes subyektlariga jalb etilgan investitsiyalarni raqobatbardoshlik transmissiya mexanizmi va uni baholash uslubiyoti (Andijon viloyati misolida).....	143
Muhsinova F.A. Raqamli texnologiyalarning inson resurslarini boshqarishdagi o‘rni va innovatsion yondashuvning nazariy jihatlar.....	151
Kamoldinova N.A. Kichik biznesda ayollar bandligining ahamiyati.....	157
Xamrayeva S.I. Raqamli iqtisodiyot sharoitida xalqaro savdning transformatsiyasi va iqtisodiy rivojlanishga ta’siri.....	161
Dadaboyeva M.M. Andijon viloyatida kichik biznes eksportining hozirgi holati va rivojlanish tendensiyalari.....	166
Xakkulov A.U. Tijorat banklarida foiz risklarini baholashning nazariy va metodologik asoslari.....	171
Allasheva N.A. Zamonaviy globallashuv sharoitida moliyaviy risklar va ularni boshqarish strategiyalari.....	179
Atoyev N.R. Yangi industrial mamalakatlar: Chili va Singapur modeli tahlili va ularni O‘zbekistonda qo‘llash imkoniyatlari.....	182
Yangiboev R.B. O‘zbekiston bank tizimi likvidligiga ta’sir etuvchi omillarining empirik tahlili....	190
Nazarov J.R. Yashil iqtisodiyot: O‘zbekistonning barqaror kelajagiga yo‘l.....	198
Qo‘zieva N.N. Tijorat banklarida mijozlar bazasini shakllantirishning nazariy asoslari.....	202
Wang Jiahao Исследование по вопросам совместного развития индустрии электронной коммерции между Пекином и Ташкентом в рамках «Цифрового Шелкового пути».....	207
Qurbanov U.E. O‘zbekiston Respublikasi hududlari kesimida aholi daromadlarining iqtisodiy tahlili.....	216
Abduvaxidova N.A. O‘zbekistonda barqaror turizmni rivojlantirishda raqamli texnologiyalar va innovatsion yondashuvlar.....	221
Murodov O.U. Sanoat korxonalarida resurslardan samarali foydalanish jarayoniga ta’sir etuvchi omillar.....	225
Xasanov S.Q. “To‘qimachilik sanoati korxonalari raqobatbardoshligini oshirishning tashkiliy-iqtisodiy mexanizmlari.....	229
Kabilov O.X. Paxta va g‘alla urug‘liklarini tayyorlovchi korxonalar faoliyatiga ta’sir etuvchi omillar	234
Pirmanov O.B. Oliy ta’lim tizimi raqamli ekotizimini shakllantirishdagi tizimli muammolar va boshqaruvdagi uzilishlar tahlili.....	238

**ЎЗБЕКИСТОНДА АТРОФ-МУҲИТНИ МУҲОФАЗА ҚИЛИШНИНГ ИҚТИСОДИЙ
ВА ҲУҚУҚИЙ АСОСЛАРИ**

**ЭКОНОМИЧЕСКИЕ И ПРАВОВЫЕ ОСНОВЫ ОХРАНЫ ОКРУЖАЮЩЕЙ СРЕДЫ В
УЗБЕКИСТАНЕ**

**ECONOMIC AND LEGAL BASIS OF ENVIRONMENTAL PROTECTION IN
UZBEKISTAN**

**Хошимов Пазлиддин Зукурович, ЎзМУ профессори
Эгамназарова Гулноза Шухрат қизи, ЎзМУ талабаси**

Аннотация

Ушбу мақола атроф муҳитни муҳофаза қилишнинг иқтисодий ва ҳуқуқий асосларини Ўзбекистон мисолида ўрганишга қаратилган. Мақоланинг асосий мақсади ҳозирги иқтисодий ҳолатда Ўзбекистоннинг амалдаги қонунчилигининг атроф-муҳит манфаатларига таъсирини ўрганиш ҳамда иқтисодий механизмларини таҳлил қилишдан иборат. Хусусан, атроф-муҳитни асрашга қаратилган чора-тадбирлар ва қабул қилинган меъёрий ҳужжатларни ўрганиш, уларнинг амалиётдаги татбиқини таҳлил қилиш ва ушбу жараёни назарий баҳолашдан иборат. Шу билан бирга, ҳозирги кундаги тегишли иқтисодий дастаклар ва механизмлар фаолияти ва таъсирини кузатиш ва таҳлил қилиш ушбу мақоланинг вазифаларидан бири бўлиб ҳисобланади. Бундан ташқари, экология, атроф-муҳит ва иқлим ўзгаришларининг салбий таъсирини юмшатишга қаратилган Ўзбекистон Республикаси Президентининг қарорлари ва фармонлари билан танишиш ва уларнинг амалиётдаги самарасини ўрганиш ҳам мақоланинг муҳим вазифасидир.

Калит сўзлар: айланма иқтисодиёт, яшил иқтисодиёт, экологик сиёсат, барқарор ривожланиш, иқтисодий механизмлар.

Данная статья посвящена изучению экономико-правовых основ охраны окружающей среды на примере Узбекистана. Основная цель статьи – изучение влияния действующего законодательства Узбекистана на экологические интересы и анализ его экономических механизмов в современной экономической ситуации. В частности, рассматривается применение мер и принятых нормативных документов, направленных на охрану окружающей среды, анализ их практического применения и теоретическая оценка этого процесса. Одновременно с этим, одной из задач статьи является мониторинг и анализ активности и влияния соответствующих экономических рычагов и механизмов в настоящее время. Кроме того, важной задачей статьи является ознакомление с постановлениями и указами Президента Республики Узбекистан, направленными на смягчение негативного воздействия экологии, окружающей среды и изменения климата, и изучение их эффективности на практике.

Ключевые слова: циркулярная экономика, зеленая экономика, экологическая политика, устойчивое развитие, экономические механизмы.

This article is aimed at studying the economic and legal foundations of environmental protection on the example of Uzbekistan. The main purpose of the article is to study the impact of the current legislation of Uzbekistan on environmental interests and to analyze its economic mechanisms in the current economic situation. In particular, it is to study the measures and adopted regulatory documents aimed at environmental protection, analyze their implementation in practice and theoretically assess this process. At the same time, one of the tasks of this article is to monitor and analyze the activity and impact of relevant economic levers and mechanisms at the present time. In addition, an important task of the article is to familiarize yourself with the resolutions and decrees of

the President of the Republic of Uzbekistan aimed at mitigating the negative impact of ecology, environment and climate change and to study their effectiveness in practice.

Keywords: circular economy, green economy, environmental policy, sustainable development, economic mechanisms.

Инсоният ҳаётида атроф муҳит ва уни ҳимоя қилиш муҳим рол ўйнайди. Асрлар давомида кишилар айнан табиат берган неъматлардан фойдаланган ҳолда ривожланиб келдилар ва бу жараён ҳали ҳам давом этмоқда. Афсуски, ҳозирги фан-техника тараққиёти даврида ривожланиш ва ресурслардан фойдаланиш ҳар қачонгидан ҳам тез содир бўлмоқда. Ўз навбатида табиатда мавжуд бўлган ресурслардан нотўғри фойдаланиш ва экологияга зарар етказиш ҳолатлари ҳам кузатилмоқда. Шундай экан, экологияни асраш ва уни келгуси авлодларга яхши ҳолатда етказиш нафақат аҳоли фаровонлигини таъминлашда, балки барқарор ривожланишга эришишда ҳам ёрдам беради. Атроф муҳитнинг ифлосланиши (ҳаво, сув, тупроқ) турли касалликлар – нафас йўллари, юрак-қон томир, аллергия ва онкологик касалликлар хавфини оширади. Тоза муҳит – соғлом жамият демакдир. Маълумки, нефт, газ, ичимлик суви, ўрмонлар ва унумдор ерлар чекланган. Уларни тежаб ишлатмасак, келажак авлодлар жиддий муаммоларга дуч келади. Ҳайвон ва ўсимлик турларининг йўқ бўлиб кетиши экотизим мувозанатини бузади. Бу эса озиқ-овқат хавфсизлигига ҳам таҳдид солади. Бугунги экологик қарорларимиз эртанги ҳаёт сифатини белгилайди. Тоза сув, ҳаво ва хавфсиз муҳит – бу келажак авлодларнинг асосий ҳуқуқи.

Ҳозирги кунда саноат ривожланиши ҳамда ишлаб чиқариш ҳажмининг ошиши натижасида турли хил экологик муаммолар келиб чиқмоқда. Атроф муҳит инсон ҳаётининг ажралмас бир қисми сифатида бизнинг ҳаётимиз учун зарур бўлган турли кўринишдаги ресурслар ва материаллар билан таъминлайди. Ҳозирда ер юзи аҳолисининг сони ошиши ҳисобига бутун дунёда ва шу жумладан Ўзбекистонда ҳам экологик муаммолар, масалан, ҳавонинг ифлосланиши, тупроқнинг шўрланиши, сув танқислиги, кузатилмоқда. Бу муаммоларнинг сабабларини аниқлаш ва уларни тизимли бартараф қилиш ҳозирги куннинг асосий масалаларидан бири бўлиб ҳисобланади. Иқтисодиёт ва саноат ривожланар экан, давлатларда янги материал ва хом ашёга бўлган талаб табиий равишда ошиб боради. Бу эса ўз навбатида табиатдаги мувозанатнинг бузилишига олиб келиши мумкин. Бундай ҳолатда давлатларнинг экология сиёсати муҳим рол ўйнайди. Экологиянинг назарий асослари айнан саноат инқилоби билан бирга ривожлана бошлади дейиш мумкин.

“Экология” сўзи илк бор адабиётларда 1866 йилда немис табиатшуноси Эрнст Геккел томонидан “Организмларнинг умумий морфологияси” номли китобида ишлатилган. Ушу олимнинг фикрига кўра: “Экология – табиатни иқтисодий жиҳатдан тадқиқ қилиш орқали ҳамма тирик организмларнинг органик ва но органик муҳим унсурлари билан бирга, унинг таъсир доирасида турган антогонистик ва ноантогонистик алоқадорликда бўлган ўсимлик ва ҳайвонот дунёси ўртасидаги муносабатларни очиб бериш”дир. Экология атамасининг келиб чиқиши айнан ушбу олимнинг фаолиятига бориб тақалади. Жаҳонда фаол экологик сиёсат олиб бориш асосан 2000-йиллардан кейин бошланди дейиш мумкин. Дунёнинг ривожланган мамлакатлари ўзларининг саноатини ва ишлаб чиқариш жараёнини экологияга зарар етказмасдан ва ресурслардан минимал фойдаланган ҳолда ривожлантиришни ўзларининг устувор мақсадларидан бирига айлантирдилар. Экология ва барқарор иқтисодий ўсиш ўртасида ўзаро боғлиқлик мавжуд экани ўз тасдиғини топди. Барқарор ривожланишни таъминлаш мақсадида жаҳон мамлакатлари, шу жумладан, Ўзбекистон ҳам иқтисодий ва ҳуқуқий чора-тадбирларни қўллай бошлади. 1987-йилда Бирлашган Миллатлар Ташкилотининг Атроф-муҳит ва Ривожланиш бўйича Жаҳон комиссияси “Бизнинг умумий келажакимиз” номли ҳисоботни эълон қилди. Ушбу ҳисоботда барқарор ривожланиш атамасига қуйидагича изох берилган: “Барқарор ривожланиш – бу келажак авлодларнинг ўз эҳтиёжларини қондириш қобилиятига зиён етказмаган ҳолда, ҳозирги авлоднинг эҳтиёжларини қондиришга қаратилган инсоният тараққиётининг самарали йўналишидир. У ўз ичига иккита асосий тушунчани камраб олади:

1. "Эҳтиёжлар" тушунчаси, айниқса, дунё камбағалларининг асосий эҳтиёжларига энг юқори даражадаги эътибор қаратилиши лозим бўлган масала;

2. Технология ва ижтимоий тузилманинг мавжуд ҳолати атроф-муҳитнинг ҳозирги ва келажак эҳтиёжларини қондириш имкониятларига қўядиган чекловлар тушунчаси".

Экологик сиёсатни тўғри ташкил этиш ва атроф муҳитни, ундаги биохилмаҳилликни, флора ва фаунани муҳофаза қилишда асосий ролни давлат сиёсати ўйнайди дейиш мумкин. Давлат томонидан иқтисодий ва ҳуқуқий тартибга солиш ва рағбатлантириш муҳимдир. Халқаро тажрибадан ҳам кўриш мумкинки ривожланган мамлакатлар, жумладан Германия, Жанубий Корея, Финляндия ва шу қатор бошқа давлатлар экологик сиёсатни самарали ташкил қилиш орқали ресурсларни тежашмоқда ҳамда барқарор ЯИМ ўсишини таъминлашмоқдалар. Хусусан, Германияда электр-энергияси таркибида қайта тикланадиган энергия миқдорини кўпайтириш ва бу орқали табиий захираларга келтириладиган зарарни камайитириш энг асосий вазифалардан бири сифатида белгиланган. Бундан ташқари, Германияда йилига 2 маротаба табиатни муҳофаза қилиш куни нишонланади ва бу кунларда жамоатчилик ўртасида табиатни асраб-авайлаш бўйича тарғибот-ташвиқот ишлари олиб борилади. Ривожланган мамлакатларда экологик сиёсатнинг самараси жуда юқори эканлигининг асосий сабаби атроф муҳитни муҳофаза қилишда ва уни асраб-авайлашда аҳоли вакиллариининг фаол иштирокидир. Ҳар бир фуқаро ўз зиммасидаги мажбуриятни билади, ҳис қилади ва уни бажаради. Давлатнинг мажбурияти бўлган вазифаларни эса давлат амалга оширади. Бу эса икки томонлама ҳамкорликни оширади ва давлатга, унинг бюджетига тушадиган юкни камайтиради.

Глобал экологик муаммолар Ўзбекистонда ҳам ўз таъсирини кўрсатмоқда. Хусусан, иқлим ўзгариши билан боғлиқ муаммолар, сув ресурсларининг чекланганлиги, атроф-муҳитнинг ифлосланиши, электр-энергия манбаларининг камайиб бориши ҳамда ер деградацияси каби экологик муаммолар изчил чора-тадбирларни талаб қилмоқда. Айниқса, охириги йилларда заҳарлаштириш натижасида катта майдонлардаги дарахтлар ва турли хил ўсимликларнинг йўқ қилиниши, қурилиш саноатининг йилдан-йилга ривожланиб бораётгани, шаҳарларда ҳаракатланадиган транспорт турлари ва сони ошганлиги вилоятлар ва айниқса пойтахт об-ҳавоси сифатининг тушиб кетишига олиб келди. Бу еса ўз навбатида нафас олиш билан боғлиқ бўлган касалликлардан азият чекаётган одамлар сонининг ошишига ва бевақт ўлимлар сонининг кўпайишига олиб келмоқда. Бундан кўриниб турибдики, атроф-муҳитни асраб-авайлаш, уни муҳофаза қилиш нафақат ундаги ҳайвонот ва ўсимлик олами учун, балки кўпроқ инсоният манфаатлари учун зарур.

1-расм. Яшиллик қисқариши сабаб сирт юза ва қурилиш чанглари. [9]

Юқорида келтирилган 1-расмдан Тошкент шаҳрида 2016-2023-йиллар оралиғида қурилиш мақсадида бузилган яшил майдонлар ҳамда дарахтлар сонининг доимий равишда

ошиб борганини кўриш мумкин. Шу сабабли ҳам охирги йилларда Тошкент шаҳрида ҳаво сифати пасайиб, ҳаво таркибида зарарли моддалар ва чанглар миқдори ошганини айтиш мумкин.

Жаҳон мамлакатларида амалга ошириладиган ҳар бир фаолиятнинг ва ислохотларнинг ҳуқуқий асослари ишлаб чиқиладиган ва ушу меъёрий асос орқали ислохотлар амалга оширилади. Ҳуқуқий-меъёрий ҳужжатлар экологияни ҳимоя қилишда асосий пойдевор вазифасини ўтайди деб айтиш мумкин. Ўзбекистонда экологик сиёсатни олиб бориш мақсадида бир нечта ҳуқуқий-меъёрий ҳужжатлар қабул қилинган. Жумладан, Ўзбекистон Республикасининг Конституцияси бутун мамлакат ҳудудида асосий ҳуқуқий асос вазифасини бажаради.

Конституцияда Ўзбекистон экологик сиёсатининг вазифалари, тараққиёт стратегиялари, экологияни ҳимоя қилиш орқали аҳоли фаровонлигини таъминлаш усуллари каби асосий масалалар аниқ қилиб белгилаб қўйилган. Асосий қонунда давлат муассасалари, давлат органлари ва жамоат бирлашмаларининг асосий мажбуриятлари ва барқарор иқтисодий ва ижтимоий ривожланишнинг асослари белгиланган. Конституциямизда экологик ҳаракатларни тартибга солиш учун қуйидаги моддалар киритилган:

1. Ўзбекистон Республикаси Конституциясининг 50-моддасига мувофиқ, фуқаролар атроф-муҳитга эҳтиёткорона муносабатда бўлишга мажбурдирлар. Яъни, ушбу нормага кўра, фуқаролар экологияга ҳамда табиий ресурсларга тўғри муносабатда бўлиш мажбуриятини оладилар.

2. Ўзбекистон Республикаси Конституциясининг 55-моддасида экологик сиёсатнинг асосий тамойиллари ҳам белгилаб берилган. Ушбу моддага кўра, ер, ер ости бойликлари, сув, ўсимлик ва ҳайвонот дунёси ҳамда бошқа табиий захиралар умуммиллий бойликдир, улардан оқилона фойдаланиш зарур ва улар давлат муҳофазасидадир. Ушбу модданинг аҳамияти шундаки, у табиий ер ости ва ер усти захиралари ва ресурсларни бутун давлат миқёсида ҳимоя қилиш зарурлигини кўрсатади. Бундан ташқари, ушбу табиий ресурслардан оқилона фойдаланишнинг муҳимлиги ҳам ёритиб берилган;

3. Конституциянинг 100-моддасида эса маҳаллий давлат ҳокимияти органлари экологик фаолиятининг устувор йўналишлари ҳам белгилаб қўйилган. Шу билан биргаликда, ушбу моддада ҳокимликларнинг экологик сиёсатни амалга ошириш жараёнидаги ваколатлари ҳам белгилаб қўйилган.

Конституциядан ташқари атроф-муҳитни ҳимоя қилиш ва ундан тўғри фойдаланиш бўйича қуйидаги ҳуқуқий асослар ишлаб чиқилган:

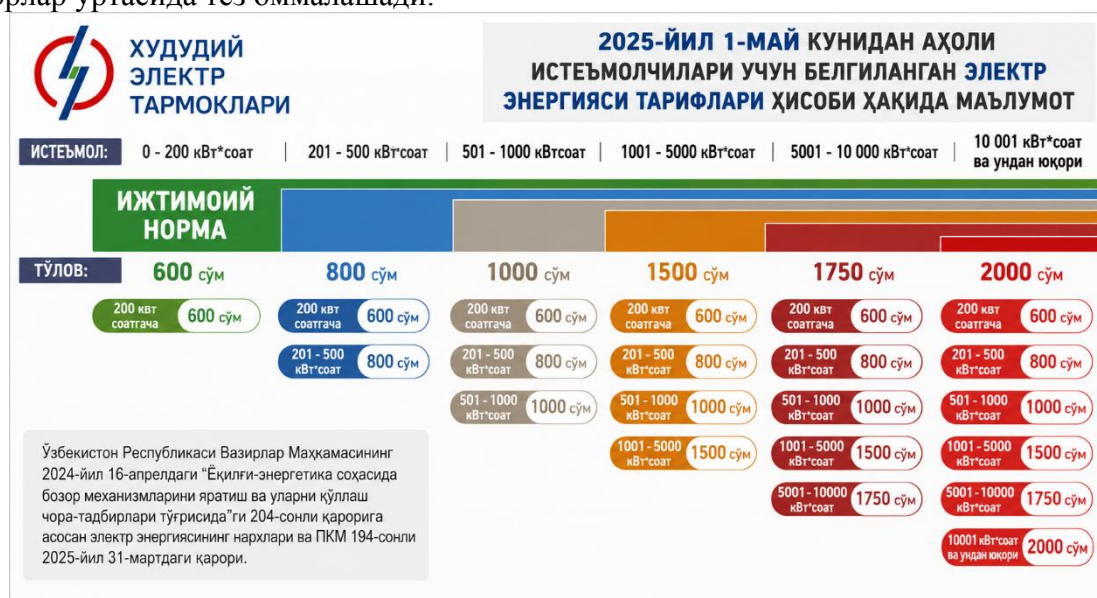
- Ўзбекистон Республикасининг Ер кодекси;
- Ўзбекистон Республикасининг Сув кодекси;
- Ўзбекистон Республикасининг "Ҳайвонот дунёсини муҳофаза қилиш ва ундан фойдаланиш тўғрисида"ги қонуни;
- Ўзбекистон Республикасининг "Ўсимлик дунёсини муҳофаза қилиш ва ундан фойдаланиш тўғрисида"ги қонуни;
- Ўзбекистон Республикасининг "Атмосфера ҳавосини муҳофаза қилиш тўғрисида"ги қонуни;
- Ўзбекистон Республикасининг "Ер қари тўғрисида"ги қонуни;
- Ўзбекистон Республикасининг "Ўрмон тўғрисида"ги қонуни;
- Ўзбекистон Республикасининг "Табиатни муҳофаза қилиш тўғрисида" ги қонуни.

Албатта, фақат қонунлар ва фармонларни тасдиқлаш ва қабул қилишнинг ўзи етарли эмас. Шу туфайли аҳоли вакиллари ва ишлаб чиқарувчилар экологик мажбуриятларининг бажарилишини текшириш ва ҳуқуқий жиҳатдан тартибга солиш учун Ўзбекистон Республикаси Экология ва иқлим ўзгариши миллий қўмитаси ташкил этилган бўлиб, қўмитанинг асосий вазифаси экологик сиёсатни тартибга солишдир. Қўмита фаолияти биохилма-хиллик, атмосфера ҳавоси ва озон қатлами, сув, ер ресурслари ва ер ости бойликлари, экологик сертификация, чиқиндилар билан ишлаш ҳамда жамоатчилик кенгашини ташкил этишдан иборат. Бундан ташқари, қўмита атроф-муҳит мониторингини олиб боради ва экологик назоратни таъминлайди.

Энг муҳим жихатлардан бири шуки, Ўзбекистон атроф муҳитни муҳофаза қилишда ушбу соҳага оид бўлган 14 та халқаро конвенцияларга аъзо бўлган ва 20 дан ортиқ битимларни имзолаган. Шу жумладан, Халқаро табиатни муҳофаза қилиш иттифоқи (ХТМИ), Марказий Осиё минтақавий экологик маркази (МОМЕМ) ва Оролни қутқариш халқаро жамғармаси (ОҚХЖ) каби халқаро иттифоқлар ва ташкилотлар билан бирга ишлаган ҳолатда, барқарор ривожланишни атроф муҳитни муҳофаза қилган ҳолда таъминлашни энг асосий мақсадга айлантирган. Келтирилган халқаро ташкилот ва жамғармалар юртимизга молиявий, техник ҳамда тажриба орқали қўйилган мақсадларни амалга оширишга кўмаклашмоқда.

Ўзбекистонда атроф-муҳитни муҳофаза қилишда иқтисодий механизмлардан ҳам фойдаланилади. Иқтисодий механизмлар деб иқтисодиётни нормал ишлашини таъминловчи, уни ҳаракатга келтирувчи, тартибга солувчи ва рағбатлантирувчи ёки чекловчи усуллар ва воситалар йиғиндисига айтилади. Иқтисодий механизмлар бозор механизмлари ёки давлат аралашуви орқали вужудга келадиган механизмлар бўлиши мумкин. Атроф-муҳитни муҳофаза қилишда ишлатиладиган иқтисодий механизмлар сифатида углерод солиқлари, экологик солиқлар, жарима ёки субсидияларни келтириш мумкин.

Иқтисодий механизмлар ҳукукий чора-тадбирларга қараганда самаралироқ дейиш мумкин, чунки улар иқтисодий рағбат, манфаат ёки йўқотишга сабаб бўлади ва аҳоли ва тадбиркорлар ўртасида тез оммалашади.

2-расм. Электр-энергияси учун таърифлар миқдори. [8]

Юқорида келтирилган 2-расмда 2025-йил 1-майдан ишга тушган электр-энергияси учун қўйилган таърифлар кўрсатилган. Таъкидлаш лозимки, тўловлар ишлатилишган электр-энергияси миқдоридан ва чекловларидан келиб чиққан ҳолатда белгиланади.

Ҳозирги кунда бутун дунёда ва юртимизда "Polluter pays principle", яъни "Ифлослантирувчи тўлайди" тамойили амалга татбиқ этилмоқда. Яъни, ҳар бир шахс ва корхона, ишлаб чиқарувчилар атроф-муҳитга келтирган зарари учун турли кўринишдаги тўловларни амалга оширадilar. Масалан, чиқиндилар учун таърифли тўловлар мавжуд бўлиб, бу тўловлар чиқиндиларни йиғиш, ташиш, уларни қайта ишлаш ёки уларни йўқ қилиш учун ишлатилади. Фуқаролар фақат ўзлари чиқарган маиший ёки бошқа турдаги чиқиндилар учунгина пул тўлайдилар, бу эса ўз навбатида адолатга асосланган ишончли тизим белгиларидан биридир. Бундан ташқари, шу турдаги атмосферага чиқарилган зарарли газлар учун тўловлар ва сувдан фойдаланганлик учун тўловлар ҳам мавжуд. Бу тўловлар корхоналар ёки ишлаб чиқарувчилар маълум муддат давомида чиқарган зарарли газ, жумладан углерод миқдоридан, унинг зарар даражасидан ва ҳажмидан келиб чиқиб ҳисобланади. Бу тўловларнинг ҳаммаси келтирилган зарарни юмшатиш ва камайтириш учун молиявий асос вазифасини бажаради. Ҳозирги кунда бу тамойил ҳали тўлиқ амалиётга татбиқ қилингани йўқ.

Бунинг сабабларидан бири юртимизда аҳоли ва тадбиркорлар ўртасида бу бўйича ҳали тўлиқ тушунча ҳосил бўлмаганлигидир.

Экологик рағбатлантириш ва субсидиялаш ҳам айнан иқтисодий механизмлардан ҳисобланади. Жумладан, ҳозирги кунда давлатимизда экологик тоза маҳсулотлар чиқаришга қаратилган ишлаб чиқарувчиларга субсидиялар бериш, уларга экологик тоза технологиялар олишда молиявий қўмаклашиш йўлга қўйилган. Бундай кўринишдаги субсидиялар ишлаб чиқарувчиларни экологияга зарар етказмасдан фаолият юритишга ундайди. Экологик сиёсатни олиб боришда бир қанча тўсиқларга дуч келинмоқда. Хусусан, молиявий тўсиқлар ушбу соҳада олиб борилаётган ислохотлар кўламини ва самарасининг пасайишига олиб келмоқда. Бунинг сабаби, экологик тоза технологияларни ҳар бир ишлаб чиқариш объектида жорий қилиш, субсидия ва солиқ имтиёзларини бериш, ушбу соҳа учун зарур бўлган инфратузилмаларни яратиш катта маблағ ва капитал талаб қилади. Иккинчи асосий тўсиқларда бири шуки, ҳали аҳоли орасида бу соҳа, яшил иқтисодиёт ва экологик тоза ишлаб чиқариш бўйича тўлиқ ва тушунарли маълумот йўқ. Бу еса аҳоли фаоллигини ва иштирокини чеклайди. Бундан ташқари, янги ўзгаришлар ва технологияларга мослашиш, улардан тўғри фойдаланишни ўрганиш маблағ ҳам вақтни талаб қилади.

Фойдаланилган адабиётлар рўйхати:

1. Ўзбекистон Республикасининг Конституцияси. 2023 йил 30 апрель. // <https://lex.uz/docs/6445145>
2. Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2019 йил 30 октябрдаги “2030-йилгача бўлган даврда Ўзбекистон Республикасининг атроф-муҳитни муҳофаза қилиш концепциясини тасдиқлаш тўғрисида”ги ПФ-58-63-сонли Фармони.
3. Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2024 йил 26 сентябрдаги “Экология ва атроф-муҳитни муҳофаза қилиш соҳаларида очиқликни таъминлаш ҳамда бошқариш тизимини янада такомиллаштириш чора-тадбирлари тўғрисида”ги ПФ 149-сонли фармони
4. Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2025 йил 30 майдаги “Яшил макон” умуммиллий лойиҳаси доирасида ҳамда ўрмонларни бошқариш тизимида ислохотларни изчил давом еттириш, яшил ҳудудларни кенгайтириш чора-тадбирлари тўғрисида”ги ПФ-90-сонли фармони
5. Нигматов А. Экологиянинг назарий асослари. Ўқув қўлланма. - Тошкент. 2013.
6. Карабаева З.Т., Шоҳакимова А.А., Экологиянинг ҳуқуқий асослари, Ўқув қўлланма. – Тошкент. 2023.
7. Машарипова М.А., Руденко И.Ю. Атроф-муҳит ва табиий ресурслар иқтисодиёти Дарслик. Урганч. 2025.
8. "Бухоро ҳудудий электр тармоқлари корхонаси" АЖ, <https://buxelektr.uz/category/elektr-energiyaning-tariflari/>
9. Kun.uz ахборот канали, <https://kun.uz/kr/news/2025/02/07/nosoglom-va-zaharli-65-kun-toshkent-havosini-ifloslaydigan-omillarning-uzoq-muddatli-tahlili>